

Департамент культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації
Полтавська районна рада
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

ПОЛТАВСЬКИЙ РАЙОН: ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць

Полтава – Харків
ТОВ «Майдан»
2021

УДК 902 (477.53)(062)
П 52

*Друкується за рішенням Вченої ради
Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського
(протокол № 7 від 10 жовтня 2021 р.).*

Редакційна колегія:

Бабенко Л. Л., доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України; **Вадімов В. М.**, доктор архітектури, професор, заслужений архітектор України; **Кудряшов Г. О.**, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент; **Кононенко М. М.**, кандидат наук з державного управління (**голова ред. колегії**); **Мокляк В. О.**, заслужений працівник культури України; **Пістоленко І. О.**, доктор історичних наук, доктор філософії; **Поспелов С. В.**, доктор сільськогосподарських наук, професор; **Самородов В. М.**, доцент, заслужений винахідник України; **Супруненко О. Б.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України (**відп. редактор**); **Титаренко В. П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Щербань А. Л.**, доктор культурології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Нестуля О. О., доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України;
Скорий С. А., доктор історичних наук, професор.

*При передруку та іншому використанні матеріалів збірника
посилання на джерело обов'язкове.*

П 52 **Полтавський район:** від давнини до сьогодення: збірник наукових праць (за матеріалами наукової конференції) / [ред. кол.: Бабенко Л. Л.; Вадімов В. М.; Кононенко М. М. (гол. ред. кол.) та ін.; Супруненко О. Б. (відп. ред.)]; ДКіТ Полтав. ОДА; Полтав. район. рада; ПКМ імені Василя Кричевського. – Полтава; Харків: ТОВ «Майдан», 2021. – 256 с.: іл., VIII кол. вкл.

ISBN 978-966-372-790-?

У виданні містяться наукові статті та публікації з природознавства, археології, козацької, нової, новітньої історії найбільшого на Полтавщині Полтавського району, а також етнографії, діяльності музейних закладів та пам'яткоохоронництва. Переважна більшість із них підготовлена за матеріалами доповідей і повідомлень, виголошених на ювілейній науковій конференції 28 вересня 2021 р., присвяченій 100-річчю створення району.

Для краєзнавців, істориків, археологів, етнографів, співробітників музеїв, широкого загалу шанувальників полтавського краєзнавства, викладачів вишів та вчителів шкіл.

УДК 902 (477.53)(062)

© Автори статей і публікацій, 2021

© Полтавська районна рада, 2021

© ПКМ ім. Василя Кричевського, 2021

ISBN 978-966-372-790-?

Mykola Opara

Ways of Protecting Fertile Soils and Poltava Region Environment

Summary

Publication is dedicated to state of soils and environment in Poltava Region and Poltava District in particular, importance of protecting and developing fertile soils and environmental protection.

Keywords: *V. V. Dokuchaiev, V. I. Vernadskyi, O. O. Izmailskyi, humus, degradation, breaking, environment, fertile soils, protecting soils.*

УДК 631.58(477.53)

Володимир Гангур, Сергій Поспєлов

**БЕЗЗМІННІ ПОСІВИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ –
УНІКАЛЬНІ ДОСЛІДИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗЕМЛЕРОБСТВА**

Про довготривалі досліді з беззмінного вирощування різних культур, здійснені у Полтавському районі.

Ключові слова: *беззмінне вирощування культур, Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М. І. Вавилова, жито озиме, пшениця озима, кукурудза, буряк цукровий.*

Процеси реформування аграрного сектору економіки, перехід сільськогосподарського виробництва на комерційну основу призвели до звуження виробничої спеціалізації. Наслідком цього є максимальне насичення сівозмін провідними комерційно привабливими культурами або вирощування їх повторно і навіть в монокультурі. Однак світова і вітчизняна агрономічна наука нагромадили значний експериментальний матеріал, який свідчить про істотне зниження врожайності польових культур за беззмінної сівби або частого їх повернення на попереднє місце вирощування у сівозміні.

Уперше вивчення беззмінного вирощування культур започатковано в Ротамстеді (Англія), де у період з 1843 по 1856 рр., було закладено ряд стаціонарних дослідів з беззмінними посівами пшениці озимої, картоплі, трав тощо [1; 2].

В Україні вперше дослід із беззмінного вирощування культур було розпочато у 1884 р. на Полтавському дослідному полі (нині Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М. І. Вавилова). Тут вже впродовж 137 років на постійній ділянці вирощується жито озиме [3]. Вивчення беззмінного вирощування сільськогосподарських культур на Полтавській державній сільськогосподарській дослідній станції ім. М. І. Вавилова не обмежалося лише житом озимим. На дослідному полі в с. Степне Полтавсько-

го району в 1964 р. закладено стаціонарні досліді із беззмінного вирощування пшениці озимої [4–6] та кукурудзи [7], а в 1978 р. – буряку цукрового [8].

Як засвідчують численні тривалі досліді, за повторного й беззмінного вирощування, продуктивність сільськогосподарських культур зменшується [9]. Так, на Ротамстедській дослідній станції урожайність пшениці озимої впродовж 125-річного вирощування у беззмінному посіві зменшилася більше як у два рази. У подібних дослідіах у Галле (Німеччина) урожайність жита через 70 років у беззмінних посівах знизилася на 63 %, а в дослідіах на Чарторійському дослідному полі (Житомирська область) на фоні добрив – на 32 %, порівняно із сівозміною [10].

Результати наших досліджень також свідчать про вищу продуктивність пшениці озимої на удобрених варіантах за беззмінного вирощування. Так, порівняно з контролем (без добрив), внесення органічних і мінеральних добрив забезпечило підвищення урожайності культури в середньому за 1983–2020 рр. на 0,85–0,97 т/га або на 31–35 %. Однак значно більшою була різниця, за різним урожайності зерна культури, за порівняння вирощування пшениці озимої беззмінно і в сівозміні. У середньому за 1983–2020 рр. приріст урожайності пшениці озимої за вирощування у сівозміні, порівняно із аналогічним варіантом удобрення у беззмінному посіві, становив 0,79 т/га або 22,0 %.

За вирощування кукурудзи в беззмінному посіві також відзначено позитивний вплив добрив на врожайність культури. Так, у середньому за 1984–2020 рр., при внесенні 30 т/га гною один раз в три роки і щорічно та різних доз мінеральних добрив, продуктивність кукурудзи була вищою, порівняно із варіантом без добрив, відповідно на 0,99 і 1,19 т/га або 24,4 і 29,4 % вища. Різниця в урожайності культури при щорічному внесенні гною і один раз у три роки була не істотною і знаходилася в межах помилки дослідіа.

У цьому дослідіі, як і в попередньому, чітко вираженою є позитивна реакція кукурудзи на вирощування у сівозміні. Так, приріст урожайності зерна, порівняно із беззмінним вирощуванням на подібному фоні удобрення, становив 1,02 т/га або 20,2 %.

Що стосується буряку цукрового, то в середньому за 1978–2012 рр. у беззмінному посіві, порівняно з вирощуванням у сівозміні, відбулося зниження врожайності коренеплодів на удобреному фоні (гній 30 т/га + N90P110K110) на 10,9 т/га або 34,3 %.

Таким чином, вище зазначені довготривалі дослідіа дають можливість відповісти на ряд питань, зокрема, як впливає беззмінне вирощування на формування продуктивності культур, фітосанітарний стан посівів, трансформацію показників, що характеризують родючість ґрунту, а також акцентувати увагу на винятковій ролі сівозмінного чинника у землеробстві.

Література

1. Annon «Alternate wheat and fallow, Hoosfield, in Field Experiments Section», Rothamsted Experimental Station Report for 1956. P. 184–187.
2. **Jenkinson D. S.** The Rothamsted long-term experiments: are they still of use? *Agronomy Journal*. 1991; 83(1), p. 2–10.

3. Глущенко Л. Д., Кохан А. В., Гангур В. В., Олєпїр Р. В., Лень О. І., Брегеда С. Г. Продуктивність жита озимого за беззмінного вирощування. Агроєкологічний журнал. 2018. № 2, с. 61–67.

4. Гангур В. В., Кохан А. В., Глущенко Л. Д., Олєпїр Р. В., Лень О. І. Вплив природних і антропогенних факторів на динаміку гумусу та продуктивність пшениці озимої в умовах беззмінного вирощування. Вісник ПДАА. 2019. № 3, с. 43–49. – doi: 10.31210/visnyk2019.03.05

5. Кохан А. В., Глущенко Л. Д., Лень А. И., Олєпир Р. В., Самойленко Е. А., Гангур В. В. Бессменное выращивание озимой пшеницы и ее влияние на фитосанитарное состояние посевов, агрохимическое и агрофизическое состояние почвы, уровень продуктивности. Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии. 2019. № 2, с. 181–186.

6. Гангур В. В., Браженко І. П., Ткаченко С. К. Вирощування пшениці озимої беззмінно та в сівозміні: біометричні параметри, урожайність зерна. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2009. № 3, с. 33–35.

7. Гангур В. В., Браженко І. П., Райко О. П., Удовенко К. П. Продуктивність кукурудзи на зерно при беззмінному вирощуванні і в сівозміні. Бюлетень Інституту зернового господарства. 2002. № 18–19, с. 19–21.

8. Гангур В. В., Браженко І. П., Крамаренко І. В., Сокирко П. Г., Лень О. І., Удовенко К. П. Порівняльна оцінка продуктивності посівів буряку цукрового при вирощуванні беззмінно та в сівозміні. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2011. № 1, с. 12–15.

9. Воробьев С. А., Сазанов А. Ф. Изменение урожая бессменных культур в зависимости от метеорологических условий. Известия Тимирязевской сельскохозяйственной академии. М.: изд – во «Колос», 1979, с. 10–16.

10. Chmielewski F.-M. Impact of climate changes on crop yields of winter rye in Halle (southeastern Germany), 1901 to 1980. Climate Research. Vol. 2. 1992, p. 23–33.

Володимир Гангур, Сергій Поспєлов

Беззмінні посіви Полтавського району – унікальні дослідження національного землеробства

Резюме

Про довготривалі дослідження з беззмінного вирощування різних культур, здійснені у Полтавському районі.

Ключові слова: *беззмінне вирощування культур, Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М. І. Вавилова, жито озиме, пшениця озима, кукурудза, буряк цукровий.*

Volodymyr Hanhur, Serhii Pospelov **Permanent Crop in Poltava District – Unique Researches of National Farming**

Samary

Concerning long-termed experiments in permanent cropping of various cultures, provided in Poltava District.

Keywords: *permanent cropping, the M. I. Vavilov Poltava State Agricultural Research Station, bread-corn, wheat, corn, sugarbeet.*